

خلاصه مباحث سخنرانی دکتر هادی صالحی اصفهانی
در سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی (امور اقتصاد کلان)

سالن یاران بهشتی

۱۳۹۴/۰۵/۲۸

موضوع: چالش‌های برنامه‌ریزی و سیاست-گذاری اقتصادی در پسا تحریم

مقدمه

نرخ ارز از کلیدی‌ترین متغیر کلان اقتصادی است که مخصوصاً در اقتصاد نفتی ایران بیشتر از هر متغیر دیگر، سایر متغیرها را متأثر کرده است. مخلوط شدن ارزشهای سرمایه‌ای حاصل از فروش نفت و گاز با ارز صادرات کالاهای غیر نفتی مانع از شکل‌گیری یک بازار توانمند ارزی در ایران بوده است. وفور ارز نفتی در بازار ارزی ایران، همواره سبب ایجاد قیمت‌های چندگانه و یا غیر واقعی شدن قیمت بخشی از کالا و خدمات و شکل‌گیری یارانه پنهان و آشکار، همچنین رانت در کشور شده و در بلندمدت اثرات جبران‌ناپذیری را متوجه بخش تولید نموده است.

از این مسأله که بگذریم، نوسانات ارزی (ناشی از قیمت یا سطح تولید در بخش نفت و گاز) و شوک‌های ناشی از آن، همواره یکی از دغدغه‌های اقتصاددانان بوده است. در شرایط حاضر که اقتصاد ایران دوران پساتحریم را طی می‌کند، امید آزاد شدن ذخائر بلوکه شده ایران، و افزایش صادرات نفت و گاز می‌رود. و لذا وفور درآمدهای ارزی در آینده محتمل است. ورود ارز جدید نفتی به بازار ارز ایران، هر چند نوید دهنده قیمت پایین‌تر ارز است ولی الزاماً به معنای نزدیک‌تر شدن به قیمت حقیقی ارز نیست و تجارب گذشته نشان داده کاهش نرخ ارز در اثر عوامل غیر بازاری، صدمات قابل توجهی بر تولید کشور داشته است. همچنین با ضعیف‌تر شدن تولید و افزایش نقدینگی ناشی از وفور ارزی، تورم نیز افزایش می‌یابد و به دنبال آن هزینه استفاده از منابع مالی برای فعالانی که هنوز در صحنه اقتصادی فعالیت می‌کنند بالا می‌رود.

در ادامه تلاش می‌شود نکات مهم سخنرانی دکتر هادی صالحی اصفهانی (استاد دانشگاه ایلینوی در اوربانا-شمپین ایالات متحد) در خصوص چالش‌های برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری اقتصادی در دوران پسا تحریم که بیشتر مرتبط با مسأله نرخ ارز است طرح شود. ایشان به منظور جلوگیری از نوسان مجدد قیمت ارز در دوران پساتحریم - که کشور با وفور درآمد ارزی روبه‌رو می‌شود - دو راه حل میان مدت و بلندمدت ارائه کرده‌اند که به زعم ایشان مانع از افت قیمت حقیقی ارز می‌شود. ایشان با به تصویر کشیدن سهم درآمد صادرات کالاهای نفتی و غیر نفتی در دوران مختلف، به نحوه تغییر این سهم‌ها در ادوار گذشته و ارتباط آن‌ها نکاتی را مطرح نمودند. ایشان همچنین در انتها با ترسیم نمودارها و جداول مختلف به روندهای بازار کار و توزیع درآمد، دوران سیاست هدفمند سازی یارانه‌ها و اعمال تحریم نظام سلطه پرداخته و ضمن انجام مقایسه‌ای با گذشته این دوران، در خصوص وضعیت کلی بازار کار و همچنین وضعیت برابری و نابرابری، تصویری از آینده احتمالی پساتحریم ارائه نموده است:

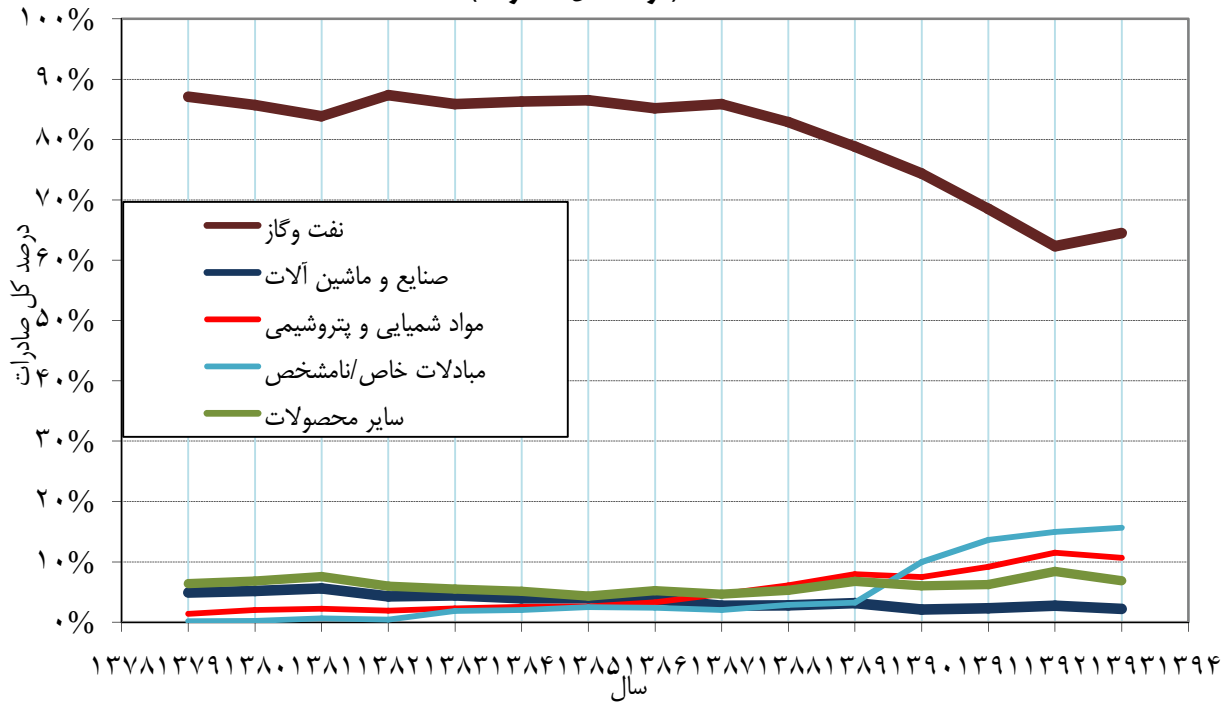
نکات مهم:

۱. جنبه‌های اقتصادی مهم رفع تحریم‌ها را می‌توان به ۴ دسته تقسیم نمود که هر کدام اثرات خاص خود را دارند:
  ۱. آزاد شدن ارزشهای بلوکه شده
  ۲. افزایش درآمد ارزی از نفت و گاز
  ۳. کاهش هزینه مبادله با خارج
  ۴. سرمایه‌گذاری خارجی

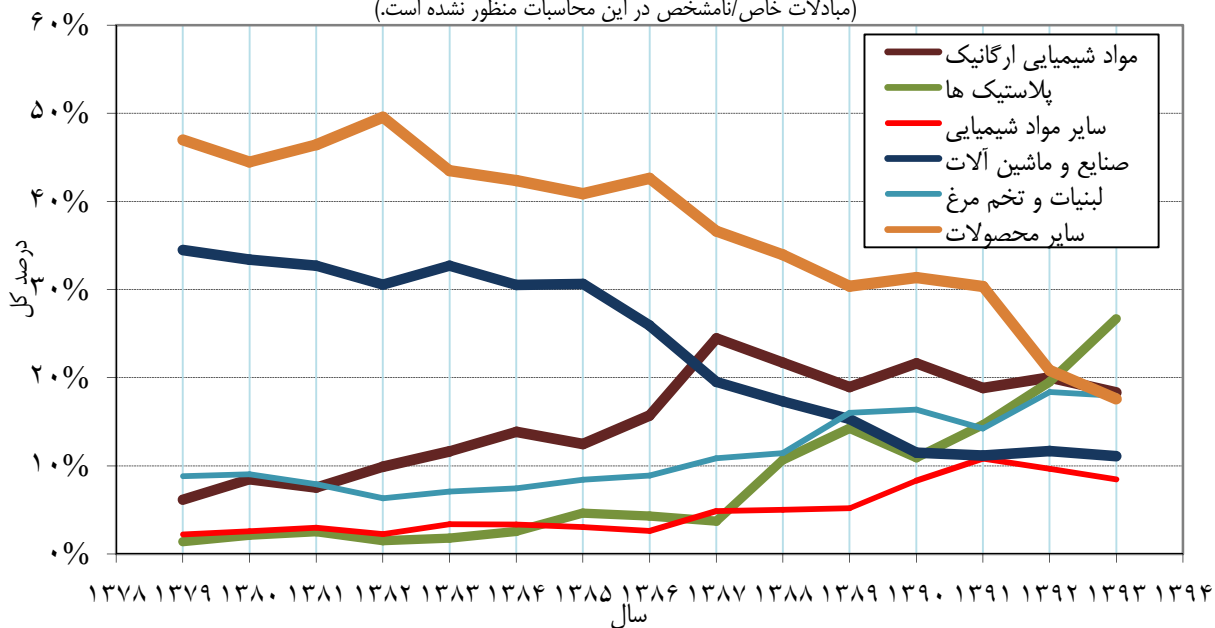
ج- به نظر می‌رسد که قیمت نفت از طرق مختلف، امکانات و سودآوری صادرات غیرنفتی را هم تعیین می‌کند!

۲- ترکیب صادرات ایران به دنیا بر حسب گروه های کالایی
(درصد کل صادرات)

۳- ترکیب صادرات غیرنفتی ایران به دنیا بر حسب گروه های کالایی
(درصد کل صادرات)

(مبادلات خاص/نامشخص در این محاسبات منظور نشده است.)

۴. منبع آماری نمودار ۲ مربوط به خود کشورهایی است که صادرات ایران به آن‌ها صورت گرفته است. نمودار ۲ نشان می‌دهد

زمانی که سهم درآمد صادراتی نفت و گاز در کل صادرات نفتی و غیر نفتی پایین آمده، چه گروه کالایی جای آن را گرفته است؟ مواد شیمیایی و پتروشیمی (که وابسته به نفت هستند)، سایر محصولات و مواد خاص جای آن را گرفته است ولی سهم صادرات صنایع و ماشین آلات تغییر نکرده است. اگر به ترکیب صادرات غیر نفتی ایران در نمودار ۳ نگاهی بیندازید درمی یابید که درست در زمانی که سهم درآمد صادرات نفتی ایران کاهش یافته، سهم سه گروه کالایی در بین صادرات غیر نفتی، افزایش یافته است: ۱- پلاستیک ۲- سایر موارد شیمیایی ۳- لبنیات و تخم مرغ.

۵. افزایش وفور دلار نفتی در دوران پسا تحریم باعث افت قیمت واقعی دلار در چند سال آینده (میان و بلند مدت) خواهد شد که یک چالش مهم در این دوره محسوب می شود. زیرا با ارزان شدن دلار، ۴ رویداد رخ خواهد داد:

۱. کاهش رقابت پذیری تولید داخلی

۲. افزایش بیکاری در کوتاه و میان مدت

۳. ضربه پذیر شدن اقتصاد در برابر نوسانات در برابر درآمدهای ارزی

۴. کاهش تنوع تولید

i. تنوع کمتر فرصت های ایجاد شده برای سرمایه گذاری و اشتغال

ii. امکان کمتر برای بهره برداری خلاق از امکانات و استعداد های متنوع

iii. توان کمتر برای نوآوری در تولید و فناوری

۶. راه حل کوتاه مدت در شرایط وفور ارز برای نیفتادن قیمت ارز: بانک مرکزی می تواند در کوتاه و میان مدت نرخ ارز را بالا نگه دارد (و اجازه ندهد قیمت ارز کاهش یابد). ابزاری که برای این کار توصیه می شود فروش اوراق قرضه است. توضیح این که با ورود ارز جدید به بانک مرکزی، ذخیره ارزی بانک مرکزی افزایش می یابد و در این شرایط حجم پول افزایش می یابد (مخصوصا اگر بانک مرکزی بخواهد قیمت را بالا نگه دارد) و وقوع تورم محتمل خواهد شد. ولی دولت می تواند سیاست خنثی سازی (استریل کردن) افزایش حجم پول را در پیش بگیرد و اقدام به فروش اوراق قرضه نماید و حجم پولی اضافی را جمع کند تا قیمت ارز نیفتد ولی در بلندمدت نمی توان با این روش قیمت ارز را بالا نگه داشت و نیاز به راه حل اساسی داریم.

۷. راه حل اساسی تر برای کشور دارنده نفت و گاز: تشکیل یک صندوق ثروت ملی [برای تشکیل سرمایه خارج از کشور] به منظور هموار کردن ورود ارز به کشور و جلوگیری از نوسانات ارزی که با اتخاذ چهار رویه زیر ممکن می شود:

۱. نگه داشتن بخشی از درآمد ارز در خارج کشور

۲. استفاده از بهره های سرمایه گذاری در بازار جهانی

۳. ورود ارز مطابق برنامه و حساب و کتاب

۴. کاهش کنترل دولتمردان روی روند هزینه شدن درآمد ارزی

دو نکته در این خصوص قابل ذکر است:

- هر چند خطر بلوکه شدن و کاهش ارزش سرمایه در خارج و یا مخالفت مردم (با این دلیل: چراغی که به خانه روا است ...) وجود دارد.

- نباید از نظر دور داشت که تقویت مداوم سطحی از قیمت دلار (از طریق هموار کردن ورود ارز)، می تواند در بلند مدت سبب کاهش رقابت تولید داخلی شود و از این رو برای جلوگیری از تبعات ثابت نگه داشتن وضعیت قیمت ارز نیاز به سیاست های مکمل اقتصادی نیز هست.

۸. منظور از سیاست های مکمل طرح صندوق ثروت ملی، "سرمایه گذاری در بهره‌وری تولید داخلی" است که با تأکید بر موارد زیر به دست خواهد آمد:

۱- بهبود کیفیت خدمات عمومی

الف- شفاف سازی بودجه و فعالیت های دولتی

- فهرست آمار و اطلاعات مربوط به عملکرد دولت و وضع اقتصاد

- تعهد به انتشار آمار و اطلاعات با زمان بندی مناسب

ب- افزایش کارایی دستگاه اداری

ج- کاهش هزینه مبادله برای عموم

د- ایجاد فضای پُرانگیزه برای سرمایه گذاری، نوآوری، و بهره‌وری

۲- سرمایه گذاری در زیرساخت ها

- حمل و نقل، آب، برق، ارتباطات (مخصوصاً اینترنت)، و غیره

۳- ارتقا کیفیت آموزش و کسب مهارت در مؤسسات آموزشی و حین کار

- برنامه ریزی برای سوق دادن اقتصاد به سمت تولید با کیفیت و استفاده از فناوری های پیشرفته و پیچیده

- ایجاد انگیزه قوی تر برای نوآوری و تولید فناوری پیشرفته

۴- نیاز به ساز و کار موثر در کاهش نابرابری

- تقویت چترهای حمایتی و نهادهای فقر زدایی

- بهبود دسترسی دهک های پایین به آموزش با کیفیت

نگاهی به روندهای بازار کار و توزیع درآمد بعد از سیاست هدفمند سازی یارانه ها و اعمال تحریم ها

نمودارهای مربوط به این بحث در انتها آمده است. نکات مهم عبارتست از:

۱- سیاست های اقتصادی گذشته به بیکاری و خروج از بازار کار دامن زده است.

- ولی این روندها برای مردان مساله نسبتاً کوتاه مدت بوده است.

- رکود بازار بیشتر سبب بیکاری زنان شده است.

۲- کاهش اشتغال بیشتر در کشاورزی شدت داشته است تا در صنعت.

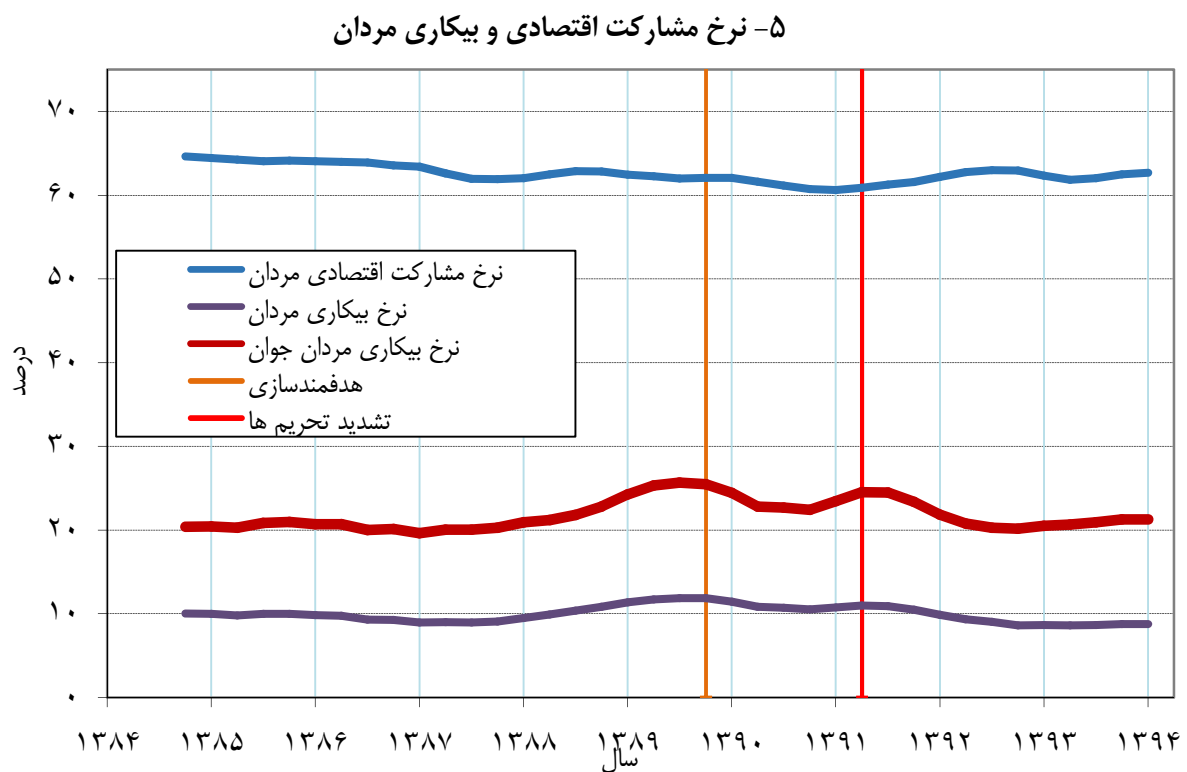
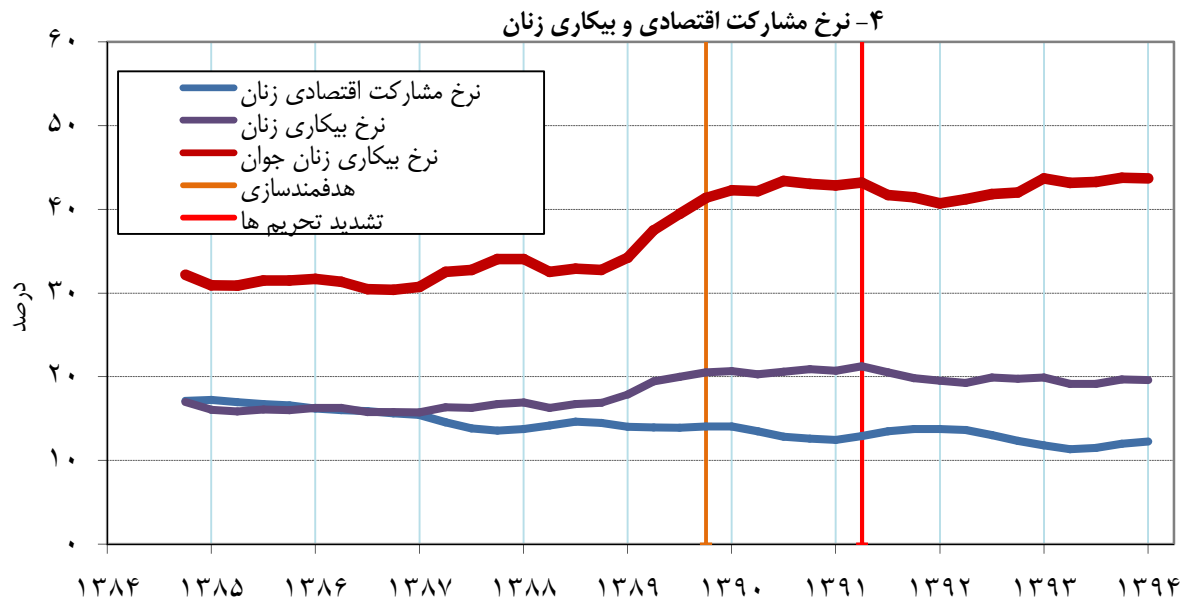
۳- اشتغال در خدمات رشد کرده است.

۴- اشتغال، باز دهی و درآمد واقعی، روند کاهشی داشته است.

۵- توزیع درآمد بهتر شده چون امکانات برای دهک های بالا محدودتر شده است.

۶- بنابراین تغییر روندهای گذشته در پسا تحریم به دو نتیجه زیر منجر خواهد شد:

- بهبود بازار کار برای افراد ماهر تر، به خصوص در میان زنان
- امکان رشد نابرابری

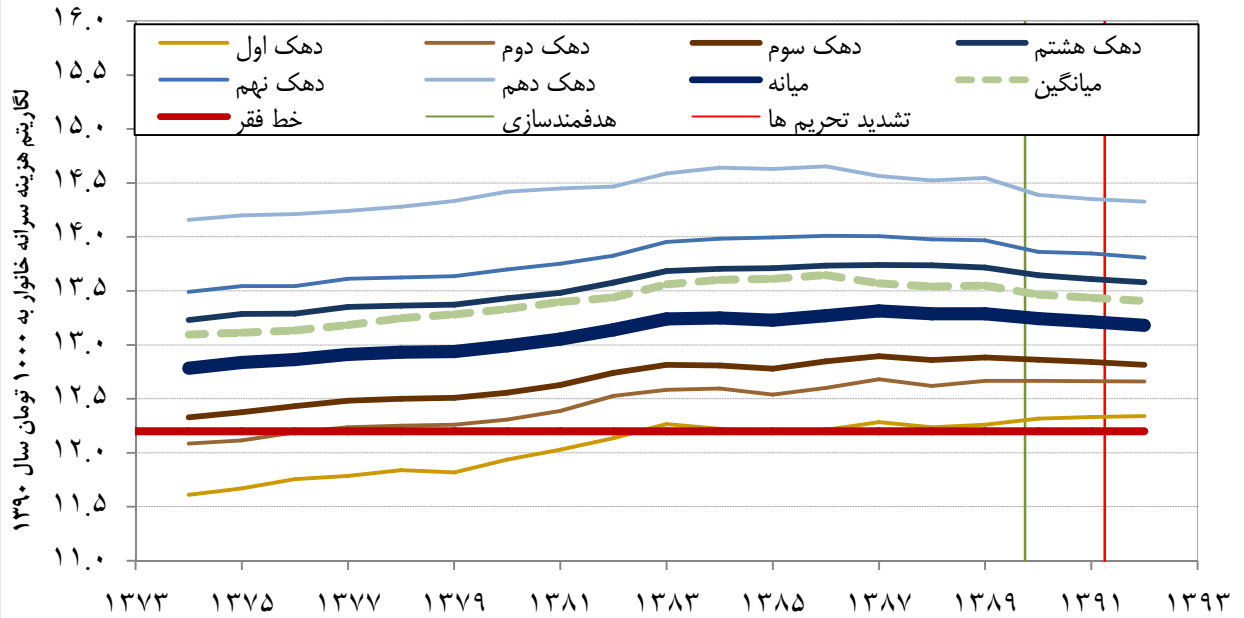
جدول ۱- روندهای بازار کار مردان

سال	۱۳۸۴	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۱	۱۳۹۳
نیروی کار (میلیون)	۱۸.۵۱۳	۱۹.۴۳۲	۱۹.۵۲۶	۱۹.۷۰۵	۱۹.۹۶
نرخ مشارکت (درصد)	۶۴.۷	۶۲.۸	۶۲.۱	۶۱.۶	۶۲.۵
اشتغال (میلیون)	۱۶.۶۵۷	۱۷.۳۳۴	۱۷.۲	۱۷.۶۳۵	۱۸.۲۰۵
تعداد بیکار (میلیون)	۱.۸۵۶	۲.۰۹۸	۲.۳۲۶	۲.۰۷	۱.۷۵۵
نرخ بیکاری (درصد)	۱۰	۱۰.۸	۱۱.۹	۱۰.۵	۸.۸
تعداد بیکار ۱۵ تا ۲۴ ساله (میلیون)	۰.۹۱۲	۰.۸۵۳	۰.۹۲۲	۰.۷۵	۰.۵۳۴
نرخ بیکاری ۱۵ تا ۲۴ ساله (درصد)	۲۰.۴	۲۲.۷	۲۵.۵	۲۳.۴	۲۱.۳
تعداد بیکار ۱۵ تا ۲۹ ساله (میلیون)	۱.۲۶۹	۱.۳۵۶	۱.۴۸۳	۱.۳۳۳	۱.۰۳۸
نرخ بیکاری ۱۵ تا ۲۹ ساله (درصد)	۱۷.۸	۱۹.۷	۲۱.۸	۲۰.۹	۱۷.۸
اشتغال در کشاورزی (میلیون)	۳.۷۷	۳.۲۶۲	۳.۰۰۳	۳.۱۱۲	۳.۱۳۵
سهم کشاورزی در کل اشتغال (درصد)	۲۲.۶	۱۸.۸	۱۷.۵	۱۷.۶	۱۷.۲
اشتغال در صنعت (میلیون)	۵.۱۳۴	۵.۷۴	۵.۸۰۸	۶.۲۱۲	۶.۴۳۷
سهم صنعت در کل اشتغال (درصد)	۳۰.۸	۳۳.۱	۳۳.۸	۳۵.۲	۳۵.۴
اشتغال در خدمات (میلیون)	۷.۷۵	۸.۳۳	۸.۳۸۸	۸.۳۱۱	۸.۶۲۹
سهم خدمات در کل اشتغال (درصد)	۴۶.۵	۴۸.۱	۴۸.۸	۴۷.۱	۴۷.۴

روندهای بازار کار زنان

سال	۱۳۸۴	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۱	۱۳۹۳
نیروی کار (میلیون)	۴.۷۸۱	۴.۴۰۸	۴.۳۴۹	۳.۹۶۹	۳.۸۵۹
نرخ مشارکت (درصد)	۱۷	۱۴.۵	۱۴.۱	۱۲.۶	۱۲
اشتغال (میلیون)	۳.۹۶۲	۳.۶۶۷	۳.۴۵۷	۳.۱۳۸	۳.۰۹۹
تعداد بیکار (میلیون)	۰.۸۱۹	۰.۷۴۲	۰.۸۹۲	۰.۸۳۱	۰.۷۶
نرخ بیکاری (درصد)	۱۷.۱	۱۶.۸	۲۰.۵	۲۰.۹	۱۹.۷
تعداد بیکار ۱۵ تا ۲۴ ساله (میلیون)	۰.۴۵۲	۰.۳۱۸	۰.۳۷۹	۰.۳۱۴	۰.۲۲۸
نرخ بیکاری ۱۵ تا ۲۴ ساله (درصد)	۳۲.۶	۳۲.۴	۴۱.۳	۴۲.۷	۴۳.۸
تعداد بیکار ۱۵ تا ۲۹ ساله (میلیون)	۰.۶۵۸	۰.۵۶۷	۰.۷۱۴	۰.۶۱۸	۰.۵۲۶
نرخ بیکاری ۱۵ تا ۲۹ ساله (درصد)	۲۹.۹	۳۱	۳۹.۷	۴۰.۳	۴۰.۱
اشتغال در کشاورزی (میلیون)	۱.۳۳	۱.۱۱۸	۰.۹۶۶	۰.۸۲۵	۰.۶۷۷
سهم کشاورزی در کل اشتغال (درصد)	۳۳.۶	۳۰.۵	۲۸	۲۶.۳	۲۱.۸
اشتغال در صنعت (میلیون)	۱.۱۲۳	۰.۹۳۵	۰.۸۴۴	۰.۷۳۱	۰.۷۵۴
سهم صنعت در کل اشتغال (درصد)	۲۸	۴۴	۲۴.۴	۲۳.۳	۲۴.۳
اشتغال در خدمات (میلیون)	۱.۵۰۷	۱.۶۱۳	۱.۶۴۶	۱.۵۸۱	۱.۶۶۸
سهم خدمات در کل اشتغال (درصد)	۲۸	۴۴	۴۷.۶	۵۰.۴	۵۳.۸

۶- روند هزینه های گروه های مختلف خانوارهای شهری

۷- روند هزینه های گروه های مختلف خانوارهای روستایی

